

НАВУКОВЫ, НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНЫ ІЛЮСТРАВАНЫ ЧАСОПІС

Заснавальнікі:

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь,
Інстытут гісторыі Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Беларускае таварыства «Веды»

Рэдакцыйная калегія:

*Галоўны
рэдактар
Васіль
Кушнер*

Сымон Барыс (рэдактар аддзела), Канстанцін Бандарэнка, Пётр Брыгадзін, Рыгор Васілевіч, Максім Гальпяровіч (намеснік галоўнага рэдактара), Анатоль Грыцкевіч, Мікалай Забаўскі, Віктар Іўчанкаў, Аляксандр Каваленя, Міхаіл Касцюк, Уладзімір Ключа, Венямін Космач, Уладзімір Кошалеў, Надзея Кушнер (рэдактар аддзела), Уладзімір Ладысеў, Рыгор Лазько, Аляксандр Лакотка, Аляксей Літвін, Анатоль Люты, Барыс Ляпешка, Вольга Ляўко, Ігар Марзалюк, Наталля Матусевіч, Аляксандр Радзькоў, Аркадзь Русецкі, Вячаслаў Селяменеў, Аляксандр Смолік, Васіль Стражаў, Сяргей Ходзін, Мачыслаў Часноўскі, Алег Яноўскі, Эдмунд Ярмусік.

Рэдакцыйная рада:

Уладзімір Адамушка, Тамара Анціховіч, Юрый Бохан (старшыня рады), Васіль Бушчык, Марыя Бяспалая, Аляксандр Вабішчэвіч, Ала Галубовіч, Надзея Ганушчанка, Уладзімір Гілеп, Аляксандр Груша, Аляксандр Гужалоўскі, Вячаслаў Даніловіч, Таісія Доўнар, Дзяніс Дук, Ларыса Жэрка, Андрэй Каракін, Аляксандр Кахановіч, Іван Крэнь, Валерый Марозаў, Святлана Марозава, Леанід Мартынаў, Ян Мілеўскі, Антон Мірановіч, Сяргей Новікаў, Вольга Нячай, Васіль Ракуць, Сяргей Рашэтнікаў, Таццяна Румянцава, Віталь Скалабан, Алег Слука, Мікалай Сташкевіч, Валерый Талкачоў, Уладзімір Тугай, Віктар Фядосік, Анатоль Шаркоў, Захар Шыбека.

ЗМЕСТ

ПАЛІТЫЧНАЯ ГІСТОРЫЯ

- Сяргей Дубовік Роля радыёстанцыі “Беларусь” у фарміраванні станоўчага іміджу нашай краіны за мяжой 3

САЦЫЯЛЬНАЯ ГІСТОРЫЯ

- Юлія Болатова Стараабраднікі Беларускага Падзвіння і Падняпроўя: гісторыя і сучаснасць 10
- Таццяна Хурсан Рассяленне і заняткі стараабраднікаў на тэрыторыі Усходняй Беларусі 18

ГІСТОРЫЯ КУЛЬТУРЫ

- Святлана Лявонцьева Мастацкае афармленне веткаўскіх рукапісных кніг XIX—пачатку XX стагоддзя 26

УСЕАГУЛЬНАЯ ГІСТОРЫЯ

- Сяргей Лукашанец Сляды ваўкалакаў: “Вервольф” і нямецкае супраціўленне на заходніх землях Польшчы ў 1945—1946 гг. 36

ЛЮДЗІ ГІСТАРЫЧНАЙ НАВУКІ

- Васіль Кушнер Самаадданае служэнне гісторыі Бацькаўшчыны
Да 70-годдзя з дня нараджэння Мікалая Сцяфанавіча Сташкевіча 42

ГІСТОРЫЯ І КАМП’ЮТЭР

- Вячаслаў Лазіцкі Выкарыстанне электронных сродкаў навучання пры выкладанні гісторыі ў старшых класах (рэалізацыя праблемнага падыходу) 47

МЕТОДЫКА. ВОПЫТ

- Ірына Кузьмянкова Штодзённае жыццё сярэднявечага чалавека (VI клас) 54
- Ала Максіменка Роля асобы ў Французскай рэвалюцыі канца XVIII ст. (VII клас) 63
- Ала Максіменка Якая гэта Амерыка? (VIII клас) 69
- Юлія Пятроўская Вайна ў Еўропе ў 1939—1941 гг. (IX клас) 71
- Бібліяграфія метадычных і навуковых матэрыялаў па сусветнай гісторыі, апублікаваных у «Беларускім гістарычным часопісе» (1993—2008 гг.) 75
- Содержание 79
- Summary 80

У адпаведнасці з загадам
Вышэйшай атэстацыйнай камісіі
ад 04.07.2005 г. № 101

«Беларускі гістарычны часопіс»
уклучаны ў Пералік навуковых выданняў
Рэспублікі Беларусь для апублікавання
вынікаў дысертацыйных даследаванняў
па гістарычных, палітычных, педагагічных,
філасофскіх і юрыдычных навук,
а таксама ў адпаведнасці з загадам
ад 05.10.2005 г. № 143 —
па мастацтвазнаўстве і культуралогіі.

Адрас рэдакцыі: 220072, Мінск,
вул. Акадэмічная, 1, пакой 402;
220050, Мінск, вул. Ленінградская, 14, пакой 707.
Тэлефоны: (017) 284-02-20, 209-54-63;
факс: 284-27-00.
<http://aiv.by>; e-mail: aiv@aiv.by, bhc@aiv.by.
РУП «Выдавецтва «Адукацыя і выхаванне».
Падпісана да друку 12.09.2008 г.
Выхад у свет 24.09.2008 г. Афсетны друк.
Фармат 60x84^{1/8}.
Ум. друк. арк. 9,3. Ул.-выд. арк. 11.
Наклад 1 533 асобнікі. Зак. 1476.
Надрукавана ў друкарні РУП «Прамадрук».
Ліцэнзія № 02330/0148775 ад 30.04.2004 г.
220049, г. Мінск, вул. Чарняхоўскага, 3.

Да ведама аўтараў!

За дакладнасць прыведзеных у артыкулах фактаў і цытат адказнасць нясуць аўтары. Рэдакцыя можа друкаваць матэрыялы ў парадку абмеркавання, не падзяляючы пункту гледжання аўтараў. Навуковыя артыкулы прымаюцца да разгляду з рэкамендацыйнай кафедры (аддзела) вучэбнай або навуковай установы. Рэцэнзаваанне арганізоўвае рэдакцыя. Да разгляду прымаюцца рукапісы аб’ёмам не больш як 16 старонак (кегель 14, праз 1,5 інтэрвала) у двух экзэмплярах (пажадана з дыскетаі). Неабходна ў допісах паведамаць свае прозвішча, імя і імя па бацьку, кароткія звесткі пра сябе, пашпартныя даныя (абавязкова асабісты нумар), дакладны адрас, тэлефон. Рукапісы не вяртаюцца.

УВАГА!

Перамосы некаторых слоў, а таксама некаторыя абазначэнні на замежных мовах зроблены не па правілах граматыкі, а з улікам магчымасцей камп’ютэрнай настольна-выдавецкай сістэмы.
© «Беларускі гістарычны часопіс», 2008.

Выкарыстанне электронных сродкаў навучання пры выкладанні гісторыі ў старшых класах (рэалізацыя праблемнага падыходу)

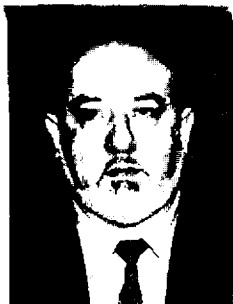
У якасці адной з навукова-тэарэтычных асноў прымянення *электронных сродкаў навучання* (ЭСН) пры выкладанні гісторыі ў старшых класах метаэгодна разглядаць тэорыю праблемна-дзеяснага навучання, якая дае магчымасці рэалізацыі інфармацыйных педагагічных тэхналогій, арыентуе настаўніка на выкарыстанне эфектыўных сродкаў арганізацыі працэсу навучання, на стварэнне і вырашэнне праблемных сітуацый, правільную пастаноўку праблемных задач і фармуліроўку праблемных пытанняў.

Распрацоўкай канцэпцыі праблемнага навучання ў 1970—1990-я гг. займаліся савецкія вучоныя Т. У. Кудраўцаў, І. Я. Лернер, А. М. Мацюшкін, М. І. Махмутаў, М. М. Скаткін, І. Ф. Харламаў¹. Пытанні актывізацыі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў з дапамогай разнастайных метадычных прыёмаў і сродкаў пры выкладанні гісторыі разглядалі беларускія даследчыкі І. І. Багдановіч, В. В. Гінчук, М. А. Краснова, В. М. Салдатава і інш.² Асобныя аспекты праблемнага навучання гісторыі з выкарыстаннем сродкаў інфармацыйных педагагічных тэхналогій даследавалі А. М. Балыкіна, М. І. Мініцкі, С. В. Паноў і Л. У. Стрыкелева, У. Н. Сідарцоў³.

У сваіх метадычных распрацоўках гэту праблематыку разглядалі настаўнікі гісторыі В. У. Варкавец, А. С. Дзенісенка, С. Я. Кудзіна, А. Д. Макеенкава, Т. М. Сурконт, Н. С. Шарова⁴.

Аднак аналіз навуковых даследаванняў і метадычных распрацовак сведчыць, што пытанні прымянення ЭСН пры выкладанні гісторыі ў старшых класах з выкарыстаннем праблемнага падыходу патрабуюць глыбокага тэарэтычнага аналізу і канкрэтна-прадметнага абгрунтавання. Таму ўяўляецца актуальным вывучэнне не толькі пытанняў інтэграцыі электронных і традыцыйных кампанентаў *вучэбна-метадычнага комплексу* (ВМК), але і іх сістэмнае спалучэнне ў вучэбным працэсе з улікам тэхналагічнага і дыдактычнага патэнцыялу ЭСН. Абагульнення і канкрэтызацыі патрабуюць метадычныя прыёмы і сродкі прымянення электронных і традыцыйных кампанентаў ВМК па гісторыі на трэцяй ступені агульнай сярэдняй адукацыі.

Канцэпцыя праблемнага навучання ўзбагаціла тэорыю і практыку фарміравання творчых здольнасцей вучняў, павялічыла арсенал дыдактычных прыёмаў і сродкаў актывізацыі пазнавальных інтарэсаў, мыслення, увагі.

ЛАЗІЦКІ Вячаслаў Лявонцэвіч — настаўнік гісторыі СШ №1 г. Пінска, саіскальнік кафедры гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы. Народзіўся ў 1963 г. у Пінску. У 1989 г. скончыў гістарычны факультэт БДУ. Настаўнік вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі. Аўтар шэрага навукова-метадычных артыкулаў па праблемах укаранення інфармацыйных педагагічных тэхналогій у працэс навучання.

Пад *праблемным навучаннем* мы разумеем сістэму навукова абгрунтаваных і дыдактычных метадаў і сродкаў, што прымяняюцца ў працэсе развіваючага навучання. Яна дапускае стварэнне пад кіраўніцтвам настаўніка праблемных сітуацый, а таксама актыўную самастойную дзейнасць вучняў па іх вырашэнню з мэтай інтэлектуальнага і творчага развіцця вучняў, авалодання імі ведамі, навыкамі, уменнямі і спосабамі пазнання⁵.

Праблемным навучаннем з'яўляецца такая вучэбна-пазнавальная дзейнасць вучняў, пры якой яны ўспрымаюць тлумачэнне настаўніка (у тым ліку і інфармацыю, прадстаўленую з дапамогай ЭСН) ва ўмовах праблемнай сітуацыі, з той ці іншай ступенню самастойнасці аналізуюць фармулёўкі праблем і вырашаюць іх праз вызначэнне прапанов, гіпотэз, іх абгрунтаванне і доказы, а таксама шляхам праверкі правільнасці рашэння.

Карэнная розніца паміж праблемным і традыцыйным навучаннем гісторыі старшакласнікаў складаецца ў разуменні і спосабах яго рэалізацыі, а таксама ў прынцыпах арганізацыі педагагічнага працэсу.

У аснову традыцыйнага тлумачальна-ілюстрацыйнага метаду навучання пакладзены прынцып перадачы гатовых ведаў. Настаўнік гісторыі прадстаўляе факты, сам іх аналізуе, раскрывае сутнасць новых паняццяў і дае свае ацэнкі гістарычных з'яў. Вучні засвойваюць новыя веды шляхам запамінання, а новыя спосабы дзейнасці шляхам імітацыі дзейнасці настаўніка. Стварэнне праблемных сітуацый у ходзе такога навучання не прадугледжваецца.

Пры праблемным навучанні настаўнік не толькі дае ў неабходных выпадках тлумачэнне найбольш складаных паняццяў, але і стварае праблемныя сітуацыі, арганізуе вучэбна-пазнавальную дзейнасць старшакласнікаў такім чынам, каб яны здолелі самастойна зрабіць высновы і абагульненні, а таксама маглі творча прымяніць свае веды ў новых сітуацыях.

Асновай гэтага з'яўляецца мадэліраванне творчага працэсу за кошт стварэння праблемнай сітуацыі настаўнікам і кіравання самастойным пошукам вырашэння праблемы з дапамогай ЭСН як сродку суправаджэння працэсу навучання. Увядзенне ў дыдактычны працэс электроннага кампанента ў якасці элемента ВМК якасна змяняе сам працэс навучання.

Ажыццяўленне праблемнага падыходу пры выкладанні гісторыі павінна ўлічваць спецыфіку рэалізацыі гэтага працэсу ў старшых класах, што абумоўлена нарматыўнымі патрабаваннямі да падрыхтоўкі вучняў на трэцяй ступені агульнай сярэдняй адукацыі⁶.

У старшых класах неабходна ствараць умовы для разгляду эвалюцыі гістарычных з'яў і працэсаў, для дасягнення праблемна-тэарэтычнага ўзроўню засваення ведаў з улікам спалучэння мадэрнізацыйнага і цывілізацыйнага, аксіялагічнага і культуралагічнага падыходаў. Уяўляецца неабходным стварэнне ўмоў для фарміравання асобных кампетэнцый выпускніка школы (гісторыка-пазнавальнай, каштоўнасна-светапогляднай, сацыяльна-камунікатыўнай, інфармацыйнай і г.д.). Комплексны падыход прадугледжвае арганізацыю пазнавальнай дзейнасці вучняў праз фарміраванне спосабаў дзейнасці, звязаных з працай з гістарычнымі дакументамі і лакалізацыяй гістарычных падзей у часе і прасторы, з аналізам, тлумачэннем і ацэнкай гістарычных з'яў і падзей, разглядам версій і рэканструкцыяй мінулага, вызначэннем ролі і ацэнкай дзейнасці гістарычных асоб⁷.

Гістарычныя веды ў старшакласнікаў фарміруюцца на больш высокім, праблемна-тэарэтычным узроўні. Пры гэтым тлумачэнне гістарычных падзей, з'яў, працэсаў ажыццяўляецца праз сістэму агульнагістарычных і сацыялагічных паняццяў, праз разуменне законаў і заканамернасцей гістарычнага развіцця, прызнанне альтэрнатыў і ўплыву выпадковасцей, праз магчымасць інтэрпрэтацыі гістарычных падзей⁸.

Важнай асаблівасцю з'яўляецца і тое, што пры выкладанні гісторыі ў старшых класах неабходна не толькі больш глыбокае асэнсаванне вучнямі тэарэтычных ведаў, але і засваенне больш складаных спосабаў пераўтваральнай і творча-пазнавальнай дзейнасці. Асноўным прынцыпам становіцца праблемнасць, што вызначае асаблівасці канструявання зместу адукацыі, выбар метадаў, форм, тэхналогій навучання, арыентаваных на арганізацыю самастойнай вучэбнай і даследчай дзейнасці вучняў⁹.

У якасці адной з навукова-метадычных асноў для выкарыстання электронных сродкаў навучання ў межах праблемнага падыходу вызначаюцца ўзроўні засваення вучэбнага матэрыялу ў адпаведнасці з патрабаваннямі дзесяцібальнай сістэмы ацэньвання ведаў. Пры гэтым аднаўленне ведаў і ўменняў на ўзроўні разумення, творчае прымяненне ведаў і ўменняў на ўроках, а таксама падчас выканання тэставых заданняў разглядаюцца намі ў якасці прадуктыўных, што дазваляе рэалізоўваць вядучую ролю тэарэтычных ведаў у межах праблемна-тэарэтычнага вывучэння матэрыялу па гісторыі.

Мадэліруючы шляхі паўрочнай інтэграцыі ЭСН у вучэбны працэс неабходна ўлічваць спецыфіку гісторыі як вучэбнага прадмета. Адна яго частка ўяўляе фармалізаваную вучэбную інфармацыю пра канкрэтныя падзеі і факты (час, месца, абставіны, удзельнікі, вынікі)¹⁰. З улікам гэтага аспек-

та найбольш мэтазгодна камп'ютэрызоўваць тэмы, якія паддаюцца фармалізацыі, з навукова-абгрунтаваным і даказаным матэрыялам, са шматлікімі фактамі і выяўленчымі сродкамі.

Другая частка вучэбнага прадмета ўяўляе нефармалізаваныя веды, звязаныя з неадназначным успрыманнем, інтэрпрэтацыяй і ацэнкай мінулага. Розныя гістарычныя версіі і ацэнкі адлюстраваны як у навуковых даследаваннях, так і ў сучаснай вучэбнай літаратуры, што суадвясціцца з праб-

лемна-тэарэтычным узроўнем вывучэння гісторыі ў старшых класах агульнаадукацыйнай школы¹¹.

Абапіраючыся на магчымасці электронных і традыцыйных кампанентаў ВМК, мэтазгодна комплексна разглядаць метадычныя прыёмы і сродкі навучання гісторыі, якія з'яўляюцца эфектыўнымі ў межах рэалізацыі праблемнага падыходу. У сувязі з гэтым мэтазгодна вызначыць наступныя ўзроўні праблемнага навучання, рэалізуемыя з дапамогай ЭСН (табліца 1).

Табліца 1

Узроўні праблемнага навучання: дзейнасць настаўніка і вучняў

Узровень праблемнага навучання	Дзейнасць настаўніка	Пераважаючая форма вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў
I	Настаўнік фармулюе праблемную сітуацыю, вызначае пазнавальную задачу, якая актуалізуецца з дапамогай ЭСН, і сам вырашае яе пры актыўным абмеркаванні рашэння з вучнямі	Эўрыстычнае навучанне
II	Настаўнік фармулюе праблемную сітуацыю, а вучні пад яго кіраўніцтвам з дапамогай ЭСН уключаюцца ў яе вырашэнне	Часткова пошукавая вучэбна-пазнавальная дзейнасць вучняў
III	Настаўнік фармулюе праблемную сітуацыю, а вучні з дапамогай ЭСН самастойна ажыццяўляюць пошук спосабаў яе вырашэння	Даследчая вучэбна-пазнавальная дзейнасць вучняў
IV	Настаўнік з дапамогай ЭСН пабуджае вучняў да самастойнага вызначэння праблемы, пошуку і абгрунтавання спосабаў яе вырашэння	

Расійскі даследчык А.Сцепанішчаў раскрывае паняцці “праблемнае пытанне”, “праблемная задача”, “праблемная сітуацыя” наступным чынам¹². *Праблемнае пытанне* змяшчае вучэбную (уяўляемую) ці рэальную супярэчнасць, выклікае цяжкасць пры падрыхтоўцы адказу на яго, патрабуе не выкарыстання ўжо наяўных ведаў, але і разважання.

Праблемная задача — гэта дыдактычны сродак у выглядзе тэксту ці схемы, якія змяшчаюць у сабе рэальную ці ўяўляемую супярэчнасць, што выклікае пэўныя цяжкасці пры падрыхтоўцы адказу, і патрабуюць не прыгадвавання гатовых ведаў, а роздуму, разважання. Яна ўтрымлівае (у адрозненне ад праблемнага пытання) дадатковую ўводную інфармацыю і пры неабходнасці арыенціры для пошуку спосабаў рашэння.

Праблемная сітуацыя — псіхалагічны стан інтэлектуальнай цяжкасці, які ўзнікае ў чалавека ў выпадку, калі ён не можа растлумачыць з дапамогай наяўных ведаў той ці іншы факт.

У дачыненні да праблемных сітуацый і пазнавальных задач, паводле І.Харламава, вызначаюцца наступныя спосабы іх вырашэння:

- спосаб аналогіі — выкарыстанне наяўнага жыццёвага вопыту вучняў і раней атрыманых ведаў;

- індуктыўны (аналітыка-сінтэтычны) спосаб, калі вучні самастойна аналізуюць вывучаемыя факты і з'явы і прыходзяць да пэўных высноў;

- дэдуктыўны спосаб — вучні творча прымяняюць ужо засвоеныя прынцыпы, законы і заканамернасці;

- спосаб усталявання вучнямі прычынна-выніковых сувязей — знаходжанне прычын, якія абумоўліваюць тую ці іншую з'яву;

- спосаб фармуліроўкі гіпотэз, пацвярджэння ці абвяржэння іх фактамі¹³.

Гэтыя спосабы вырашэння праблемных сітуацый і задач эфектыўна рэалізуюцца з дапамогай электронных сродкаў навучання ва ўмовах аптымізацыі метадычных прыёмаў і сродкаў прадстаўлення, засваення, кантролю і ацэнкі ведаў, карэкцыі зместу вучэбнага матэрыялу, якія скіраваны на рэалізацыю тэарэтычных асноў тэхналагічнага падыходу да навучання гісторыі.

Пры практычнай рэалізацыі праблемнага падыходу мэтазгодна сістэмнае выкарыстанне электронных і традыцыйных сродкаў навучання: падручніка, хрэстаматыі, інфармацыйна-даведачных выданняў, рабочых сшыткаў, картаграфічных матэрыялаў. Арганізацыя дзейнасці настаўніка і вучняў павінна быць аптымізавана да метадычных

прыёмаў і спосабаў навучання і педагагічнай дыягностыкі і можа прымяняцца як у межах класна-ўрочнай арганізацыі, так і на факультатыўных занятках.

Алгарытмічная дзейнасць настаўніка мае наступныя этапы:

- вызначэнне мэты выкарыстання ЭСН пры рэалізацыі праблемнага падыходу ў навучанні, што суадносіцца з мэтамі гістарычнай адукацыі;
- правядзенне структурна-функцыянальнага аналізу зместу вучэбнага матэрыялу для якаснага анісання, колькаснага вымярэння і адбору матэрыялу, які падлягае засваенню вучнямі праз пастаноўку праблемы;
- распрацоўка праблемных задач (пытанняў) і заданняў, арыентаваных на вызначэнне ўзроўню засваення вучэбнага матэрыялу і сфарміраванасці спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці старшакласнікаў;
- магчымы варыятыўны перавод праблемнага пытання ў праблемную сітуацыю;
- вызначэнне формы вырашэння праблемных задач (пытанняў), заданняў і сітуацый (дыскусія, маналагічная ці дыялагічная лекцыя-прэзентацыя, праблемныя заданні па даследаванню гіста-

рычных дакументаў і матэрыялаў, падрыхтоўка вучнёўскіх праектаў і інш.) праз выкарыстанне характэрных дыдактычных і тэхналагічных якасцей ЭСН;

- забеспячэнне адваротнай сувязі для ажыццяўлення кантрольна-ацэньваючай дзейнасці вучняў і магчымасць пераходу з аднаго ўзроўню засваення вучэбнага матэрыялу і спосабаў дзейнасці на іншы;
 - ажыццяўленне карэкцыі навучання з улікам атрыманых і плануемых (нарматыўных) вынікаў.
- Важнае месца ў алгарытмічнай дзейнасці займае тэхналогія распрацоўкі праблемных пытанняў і задач, якая прадугледжвае выкананне наступных этапаў:
- выбар у адпаведнасці з вучэбнай праграмай важнага гістарычнага палажэння (факта, падзеі, ідэі), якое выносіцца на абмеркаванне вучняў;
 - пошук альтэрнатыўнага палажэння (факта, падзеі, ідэі), якое змяшчае супярэчнасць (вучэбную, мяркуемую, рэальную) у супастаўленні з першым;
 - фармулёўка праблемнага пытання ці задачы.
- Алгарытм рэалізацыі такой тэхналогіі пры вывучэнні гісторыі Беларусі можна ўбачыць на прыкладах, прыведзеных у табліцы 2.

Табліца 2

Распрацоўка праблемных задач (пытанняў)

Вывучаемае палажэнне	Альтэрнатыўнае палажэнне	Праблемная задача (пытанне)
Перыяд распаду дзяржаў у сярэднія вякі на больш дробныя дзяржаўныя ўтварэнні перажывалі Францыя, Англія, Італія, Германія, а таксама ўсходнеславянскія княствы	Усходнеславянскія княствы ўступілі ў перыяд феадальнай раздробленасці пазней за краіны Заходняй Еўропы. Феадальная раздробленасць на беларускіх землях у адрозненне ад іншых усходнеславянскіх княстваў не стала падставай для заваёвы захопнікамі з Захаду ці Усходу ў часы абвастрэння знешняй пагрозы	Прывядзіце доказы таго, што феадальная раздробленасць на беларускіх землях была заканамернай гістарычнай з'явай, але мела ў параўнанні з краінамі Заходняй Еўропы і іншымі ўсходнеславянскімі княствамі свае асаблівасці
У час Лівонскай вайны (1558—1582 гг.) была заключана Люблінская унія, якая змяшчала ўмовы, на якія пагадзіліся дэлегацыі ВКЛ і Каралеўства Польскага, а затым і соймы гэтых дзяржаў. На палітычнай карце Еўропы ўзнікла новая дзяржава — Рэч Паспалітая	Пасля падпісання 1 ліпеня 1569 г. Люблінскай уніі ў ВКЛ быў прыняты шэраг законаў, якія істотна абмяжоўвалі палажэнні Люблінскага акта і нават пераглядалі некаторыя яго ўмовы	Акт Люблінскай уніі быў зацверджаны соймамі ВКЛ і Каралеўства Польскага. На палітычнай карце Еўропы ўзнікла ўплывова дзяржава — Рэч Паспалітая. Але ў так званы паслялюблінскі перыяд у ВКЛ былі прыняты Статут ВКЛ 1588 г. і іншыя заканадаўчыя акты, якія адмянялі некаторыя істотныя палажэнні уніі. Якімі прычынамі гэта можна растлумачыць?

Вывучаемае палажэнне	Альтэрнатыўнае палажэнне	Праблемная задача (пытанне)
<p>Адмена прыгоннага права ў Расійскай імперыі ў другой палове XIX ст. была аб'ектыўнай неабходнасцю. У 1857 г. памешчыкі Віленскай, Гродзенскай, Ковенскай губерняў праз віленскага генерал-губернатара У.Назімава накіравалі імператару Аляксандру II адрасы, у якіх выказалі жаданне вызваліць сялян без зямлі.</p> <p>Рэскрыпт Аляксандра II на імя віленскага генерал-губернатара з'яўляецца першым афіцыйным урадавым дакументам аб неабходнасці правядзення аграрнай рэформы</p>	<p>Падрыхтоўка аграрнай рэформы 1861 г. была пачата царскім урадам у беларускіх і літоўскіх губернях. Мясцовыя памешчыкі выказваліся за вызваленне сяляп ад прыгоннай залежнасці без зямлі, бо іх гаспадаркі былі ўцягнуты ў сферу таварна-грашовых адносін. Урад непакоіла ўзмацненне сялянскага руху ў губернях, якія межавалі з Польшчай і Прусіяй, дзе сяляне ўжо былі асабіста вольныя. Царызм баяўся выкарыстання апазіцыйнай польскай шляхтай сялянскіх выступленняў у сваіх нацыянальных інтарэсах. Урад хацеў, каб ініцыятыва аб вызваленні сялян ад прыгоннай залежнасці зыходзіла ад саміх памешчыкаў</p>	<p>Развіццё капіталістычных адносін аб'ектыўна падштурхоўвала царызм да адмены прыгоннага права. Вырашэнне сялянскага пытання стала аб'ектыўнай патрэбай для Расійскай імперыі. Згодна рэскрыпта Аляксандра II віленскаму генерал-губернатару У.Назімаву былі ўтвораны Віленскі, Гродзенскі і Ковенскі губернскія дваранскія камітэты для падрыхтоўкі праектаў адмены прыгоннага права. Затым былі ўтвораны Віцебскі, Магілёўскі і Мінскі дваранскія камітэты.</p> <p>Чаму ажыццяўленне аграрнай рэформы 1861 г. пачалося менавіта ў заходніх губернях Расійскай імперыі?</p>
<p>З пачаткам нямецка-фашысцкай акупацыі Беларусі разгортваецца масавы партызанскі рух. У 1941 г. былі сфарміраваны больш за 430 партызанскіх атрадаў і груп, у якіх налічвалася каля 8 тыс. чалавек. Усяго ў гады Вялікай Айчыннай вайны ва ўзброенай партызанскай барацьбе ў Беларусі ўдзельнічалі больш за 370 тыс. чалавек</p>	<p>Для партызанскага руху на тэрыторыі акупіраванай Беларусі да сярэдзіны 1942 г. была характэрна арганізацыйная неаформленасць, вялася выпрацоўка форм і метадаў партызанскай барацьбы; адчуваўся востры недахоп узбраення і вопыту</p>	<p>На захопленай нямецка-фашысцкімі акупантамі тэрыторыі ўжо да пачатку восені 1941 г. дзейнічалі партызанскія атрады.</p> <p>Чым можна растлумачыць, што развіццё масавага партызанскага руху ў Беларусі ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны прыпадае на вясну—лета 1942 г.?</p>
<p>З пачаткам акупацыі Беларусі на ўсёй яе тэрыторыі разгортваецца партызанская і антыфашысцкая барацьба</p>	<p>Асаблівасцю антыфашысцкай барацьбы ў заходніх раёнах Беларусі ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны з'яўлялася знаходжанне тут адначасова з савецкімі партызанамі ваенных фарміраванняў польскай Арміі Краёвай і Арганізацыі ўкраінскіх нацыяналістаў</p>	<p>З пачаткам акупацыі Беларусі на ўсёй яе тэрыторыі разгортваецца партызанская і антыфашысцкая барацьба.</p> <p>Вызначыце асаблівасці антыфашысцкай барацьбы ў заходніх раёнах Беларусі ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны</p>
<p>Рэформы другой паловы 1980-х гг. у СССР, у тым ліку і ў БССР, прадугледжвалі будаўніцтва сацыялізму "з чалавечым тварам" з захаваннем кіруючай ролі КПСС</p>	<p>Эканамічныя рэформы ў КНР былі распачаты ў другой палове 70-х гг. XX ст. пры кіруючай ролі Камуністычнай партыі і дасягнулі значнага поспеху</p>	<p>Чаму рэформы, якія адбываліся ў СССР пад кіраўніцтвам КПСС, не былі рэалізаваны, а ў Кітаі, дзе захоўваецца кіруючая роля Камуністычнай партыі, адбываюцца са значным поспехам?</p>

Варта адзначыць, што праблемнае пытанне павінна быць:

- складаным, грунтавацца на тых ці іншых супярэчнасцях;
- ёмістым, ахапіць дастаткова шырокае кола вызначанай гістарычнай тэматыкі;
- цікавым і лагічным;
- дыскусійным, дапускаць навуковую спрэчку на аснове розных пазіцый і трактовак.

З разнастайных праблемных заданняў можна выбраць такое, якое было б адаптавана да патрэб вучэбнага працэсу і вызначаных дыдактычных

мэт; да характару вывучаемага гістарычнага матэрыялу, узроўню развіцця творчых і пазнавальных здольнасцей, інтарэсаў і матывацыі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў.

Па тыпалогіі можна выдзеліць:

- заданні на аналіз тэарэтычных палажэнняў па пэўнаму пытанню, якія былі выказаны рознымі гістарычнымі асобамі і змяшчаюць супярэчнасці;
- заданні на аналіз выказванняў, пункту гледжання адной гістарычнай асобы па пэўнаму пытанню, якія змяшчаюць мяркуемыя ці рэальныя супярэчнасці;

- заданні на аналіз факта, падзеі;
- заданні на супастаўленне фактаў і падзей мінулага і сучаснасці;
- заданні на ацэнку дзейнасці канкрэтнай гістарычнай асобы;
- заданні на знаходжанне аналогій і параўнанне падзей айчыннай гісторыі і падобных падзей у гісторыі замежных краін.

Перавод праблемнага пытання ў праблемную сітуацыю ажыццяўляецца праз:

- паглыбленне праблемнага пытання;
- пошук розных шляхоў яго вырашэння;
- супастаўленне розных варыянтаў адказу.

Сярод некаторых *метадычных прыёмаў* стварэння праблемных сітуацый можна вылучыць наступныя:

- падвядзенне вучняў да супярэчнасці і пастаноўка задачы самастойна знайсці спосаб яе вырашэння;
- сутыкненне супярэчнасцей;
- выказванне розных пунктаў гледжання на адно і тое ж пытанне;
- разгляд з'явы з розных пазіцый;
- пабуджэнне да параўнання, выпрацоўкі выноў, супастаўлення фактаў і падзей;
- пастаноўка праблемы з недастатковымі ці празмернымі зыходнымі данымі.

Напрыклад, на этапе ўваходнага кантролю ажыццяўляецца актуалізацыя ведаў і ўменняў вучняў праз электронную прэзентацыю з выкарыстаннем экранных форм іх прадстаўлення. Экранныя формы таксама можна выкарыстоўваць на этапе прадстаўлення і засваення зместу вучэбнай інфармацыі пры візуалізацыі і асэнсаванні матэрыялу.

Найбольш высокі ўзровень рэалізацыі праблемнага падыходу пры выкладанні гісторыі старшакласнікам з дапамогай ЭСН дасягаецца пры самастойнай распрацоўцы вучнямі праблемных пытанняў і задач, а таксама пры абмеркаванні іх зместу і варыянтаў вырашэння. У дадзеным выпадку можна прымяняць наступныя метадычныя прыёмы: выкарыстанне гістарычнай карты без надпісаў; выкарыстанне партрэтаў гістарычных дзеячаў без подпісаў пад імі; прадстаўленне вытрымак з гістарычных крыніц; прадстаўленне статыстычных даных, графікаў і схем, якія патрабуюць праблемнага аналізу і інш. Выкарыстанне ЭСН тлумачыцца неабходнасцю кампенсаваць недахопы іншых кампанентаў ВМК па гісторыі, з дапамогай якіх на канкрэтным этапе ўрока нельга вырашыць пастаўленую настаўнікам дыдактычную задачу. Зразумела, што эфектыўнасць сістэмнага прымянення ўсіх кампанентаў ВМК, у тым ліку і ЭСН, залежыць ад таго, наколькі змест прадстаўляемай інфармацыі арыентаваны на яго праблематызацыю.

У якасці адной з навукова-метадычных асноў рэалізацыі праблемнага падыходу з дапамогай ЭСН намі разглядаюцца ўзроўні засваення зместу вучэбнага матэрыялу пачынаючы з трэцяга ўзроўню асэнсаванага ўзнаўлення, які забяспечвае прадуктыўную вучэбна-пазнавальную дзейнасць вучня. Пры выкананні ў інструментальным асяроддзі ЭСН тэставых заданняў на правільнае вызначэнне паслядоўнасці элементаў прапануемага мноства, а таксама на судзясенне элементаў прапануемых мностваў ажыццяўляецца вучэбна-пазнавальная дзейнасць, якая дазваляе рэалізоўваць прыцып вядучай ролі тэарэтычных ведаў пры праблемна-тэарэтычным навучанні гісторыі ў старшых класах. ЭСН дазваляе арганізаваць аналітыка-сінтэзную дзейнасць вучня, стымулюе выкананне мысліцельных аперацый індукцыі-дэдукцыі па пошуку прычынна-выніковых сувязей, патрабуе актуалізацыі сістэмных ведаў.

Уяўляецца педагогічна мэтазгодным пры засваенні вучнямі спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці з дапамогай ЭСН прадугледжваць паслядоўнае выкананне заданняў пятага ўзроўню, што стымулюе прадуктыўную дзейнасць па здабыццю новай інфармацыі і праблемна-пошукавую дзейнасць. Прадстаўленне такіх заданняў ажыццяўляецца з дапамогай ЭСН, а праверка выканання іх у выглядзе свабодна фармулюемых адказаў адбываецца ў вуснай ці пісьмовай форме.

Інтэграцыя ЭСН у дыдактычны працэс дазваляе больш эфектыўна арганізоўваць удзел старшакласнікаў у групавой і індывідуальнай пошукава-даследчай дзейнасці, а таксама прэзентаваць яе вынікі, вызначаць ключавыя моманты дыскусіі, фармулюваць сваю пазіцыю па пытаннях, якія абмяркоўваюцца, выкарыстоўваць для яе аргументацыі новыя звесткі, улічваць розныя меркаванні і інтэграваць ідэі, працаваць з вялікімі масівамі гістарычных дакументаў і матэрыялаў.

Педагогічная праблематыка актывізацыі пазнавальнай дзейнасці вучняў знаходзіцца ў цеснай узаемасувязі з распрацоўкай аптымальных спосабаў ператварэння ведаў у інфармацыйны рэсурс, са змяненнем яго з выключна пасіўных форм кніжна-пісьмовай культуры ў актыўныя (алгарытмы, праграмы, мадэлі). Выкарыстанне ЭСН узбагачае сістэму фарміравання творчых здольнасцей вучняў, павялічвае арсенал дыдактычных прыёмаў актывізацыі іх вучэбна-пазнавальнай дзейнасці.

Пры разглядзе эфектыўнасці прыёмаў і спосабаў сістэмнага прымянення традыцыйных і электронных сродкаў навучання гісторыі павінны ўлічвацца шматаспектнасць працэсу набыцця ведаў, фарміраванне і развіццё ўменняў і навыкаў у працэсе вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў.

Улік і выкарыстанне спецыфічных дыдактычных і тэхналагічных уласцівасцей электронных сродкаў навучання дазваляць стымуляваць пазнавальны інтарэс да гісторыі і якасна павысіць выніковасць навучання, а таксама выкарыстаць механізм алгарытмізацыі вучэбных дзеянняў вучняў, забяспечыць прадуктыўныя ўзроўні засваення ведаў і ўменняў.

Сістэмнае выкарыстанне электронных і традыцыйных кампанентаў вучэбна-метадычнага комплексу па гісторыі дазваляе забяспечыць эфектыўнае кіраванне вучэбна-пазнавальнай дзейнасцю вучняў і надаць навучанню праблемна-пошукавы і даследчы характар згодна са спецыфікай выкладання гісторыі на трэцяй ступені агульнай сярэдняй адукацыі. Гэта дапамагае стымуляваць творчую дзейнасць вучняў і настаўнікаў, фарміраваць і развіваць высокую матывацыю да прадуктыўнай вучэбнай дзейнасці, да пошуку новых форм і шляхоў адукацыі і самаадукацыі.

¹ Кудрявцев Т.В. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. М., 1991; Лернер И.Я. Проблемное обучение. М., 1974; Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. М., 1972; Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. 1989, № 6. С. 29—33; Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории. М., 1975; Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе: Книга для учителей. М., 1977; Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. М., 1984; Харламов И.Ф. Как активизировать учение школьников. Мн., 1975.

² Багдановіч І.І. Праблема метадаў і прыёмаў навучання ў выкладанні гісторыі // Пытанні гісторыі, метадалогіі і метадыкі выкладання: Зб. навук. арт. Вып. 1. Мн., 1998. С. 276—286; Багдановіч І.І. Да пытання аб удасканаленні выкладання гісторыі Беларусі // Гісторыя: праблемы выкладання. 2000, № 1. С. 57—60; Гинчук В.В. Научно-методические аспекты реализации развивающего потенциала школьного курса истории в 10—11 классах общеобразовательной школы // Гісторыя: праблемы выкладання. 2002, № 3. С. 81—97; Краснова М.А. Формирование теоретического типа исторического мышления старшеклассников в процессе обучения: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Мн., 2006; Солдатова О.Н. Дидактические аспекты применения некоторых инновационных форм и методов обучения старшеклассников истории // Гісторыя: праблемы выкладання. 1998, № 2. С. 40—52.

³ Балыкина Е.Н. Компьютерные технологии обучения: Истоки и развитие информатизации образования // Гісторыя: праблемы выкладання. 1999, № 1. С. 49—63; Балыкина Е.Н. Слагаемые эффективности педагогических программных средств учебного назначения по историческим дисциплинам // Компьютерные учебные программы. № 1 (20). М., 2000. С. 13—36; Миницкий Н.И. Методология истории и информационные тех-

нологии (аспекты междисциплинарности) // Гісторыя: праблемы выкладання. 2003, № 4. С. 15—18; Паноў С.В., Стрыкелева Л.У. Структурна-лагічныя схемы як аснова рэалізацыі камп'ютэрных тэхналогій // Гісторыя: праблемы выкладання. 1997, № 1. С. 51—57; Стрыкелева Л.У. Праблемы камп'ютэрнага навучання // Беларускі гістарычны часопіс. 1995, № 2. С. 183—189; Сидорцов В.Н. Методология истории: количественные методы и информационные технологии: Учеб.-метод. пособие. Мн., 2003.

⁴ Варковец О.В. Возможности и перспективы компьютеризированного преподавания в школе // Информационное обеспечение исторического образования: Сб. ст. / Под ред. В.Н.Сидорцова, А.Н.Нечухрипа, Е.Н.Балыкиной. Мн., Гродно, 2003. С. 145—147; Денисенко А. Использование информационных технологий на уроках истории и во внеклассной работе // Гісторыя: праблемы выкладання. 2006, № 3. С. 33—34; Кудзіна С. Камп'ютэр на ўроках гісторыі // Беларускі гістарычны часопіс. 2005, № 10. С. 55—65; Макеенкава А.Д. Інфармацыйныя тэхналогіі на ўроках гісторыі // Беларускі гістарычны часопіс. 2007, № 11. С. 65—69; Сурконт Т.М. Информационные технологии в преподавании истории // Гісторыя: праблемы выкладання. 2008, № 2. С. 22—25; Шарова Н. Использование новых информационных технологий на уроках истории // Гісторыя: праблемы выкладання. 2006, № 1. С. 33—34.

⁵ Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе: Книга для учителей. С. 27.

⁶ Закон Республики Беларусь «Об общем среднем образовании»; Программа развития общего среднего образования в Республике Беларусь на 2007—2016 годы; Образовательный стандарт «Общее среднее образование. Основные нормативы и требования». Мн., 2007; Праграмы для ўстаноў, якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання. Гісторыя. IV—XI класы. Мн., 2003; Руководящий документ Республики Беларусь. Образовательный стандарт. Общее среднее образование. История. Мн., 1999. С. 237—276.

⁷ Солдатова О.Н. Дидактические аспекты применения некоторых инновационных форм и методов обучения старшеклассников истории. С. 41.

⁸ Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Как сегодня преподавать историю в школе: Пособие для учителя. 2-е изд. М., 2000. С. 54—59.

⁹ Краснова М.А. Формирование теоретического типа исторического мышления старшеклассников в процессе обучения: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. С. 24.

¹⁰ Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Как сегодня преподавать историю в школе: Пособие для учителя. 2-е изд. С. 71.

¹¹ Гинчук В.В. Научно-методические аспекты реализации развивающего потенциала школьного курса истории в 10—11 классах общеобразовательной школы. С. 81—97.

¹² Стспанищев А.Т. Методический справочник учителя истории. М., 2000. С. 198—200.

¹³ Харламов И.Ф. Как активизировать учение школьников. Мн., 1975.